

ŽILVINAS VAREIKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

THOMO KASULIO CIVILIZACINIO MĄSTYMO BRUOŽAI

Thomas Kasulis Traits of Civilisational Thinking

SUMMARY

The scholarly work of Lithuanian-born American philosopher Thomas Kasulis has been little studied in Lithuania. Kasulis has contributed to Japanese studies by translating numerous Japanese philosophical texts and writing works on Zen – Buddhism and Shinto. In his studies of Zen – Buddhism, he highlighted the importance of pre-reflective experience to explain reality. In his studies of Shinto, he revealed the profound meanings of essentialist and existential spirituality. In the comparative philosophy he emphasized two significant concepts of intercultural interaction: integrality and intimacy. With it the thinker tries to substantiate the dynamics of different cultures by explicating art, policy, mentality. Basing on the relevant national analogies the author of the article deepens his knowledge into the most important ideas of Kasulis, his comparative philosophy and his research contexts of Zen – Buddhism and Shinto.

SANTRAUKA

Lietuvių kilmės amerikiečių filosofo Thomo Kasulio mokslinė kūryba menkai tyrinėta Lietuvoje. Kasulis nusipelnė japonistikai: išvertė gausybę japonų filosofijos tekstų, parašė dzenbudizmui ir šintoizmui skirtų veikalų. Dzenbudizmo tyrinėjimuose išskyrė ikirefleksinės patirties, leidžiančios paaiškinti tikrovę, svarbą. Šintoizmo tyrinėjimuose atskleidė gelmines esencialistinio ir egzistencinio dvasingumo prasmes. Komparatyvinėje filosofijoje išskyrė du reikšmingus tarpkultūrinės sąveikos konceptus: integralumą ir intymumą. Jais mąstytojas mėgina pagrįsti skirtingų kultūrų dinamiką aiškindamas meną, politiką, mentalitetą. Pasitelkdamas aktualias nacionalines analogijas, straipsnio autorius gvildena Kasulio svarbiausias komparatyvinės filosofijos idėjas bei dzenbudizmo, šintoizmo tyrinėjimo kontekstus.

RAKTAŽODŽIAI: Thomas Kasulis, japonistika, šintoizmas, dzenbudizmas, politinis kontekstas.

KEY WORDS: Thomas Kasulis, Japanese studies, Shintoism, Dzen – Buddhism, political context.

IVADAS

Japonų mąstymui būdingas skirtingų kultūrinių tradicijų ir įtakų asimiliacinis pobūdis. Dėl šios priežasties Tekančios Saulės šalyje taikiai sugyvena kiniškų ir indiškų mąstymo tradicijų idėjų recepcijos. O ką jau kalbėti apie tai, kad Vakarų filosofijos, ypač vokiškojo idealizmo ir Heideggerio mąstymo, studijos taip pat uoliai plėtojamos, kaip ir japonų mąstytojų idėjų tyrimas. Iš dalies šis savitumas, leidžiantis japonams perprasti kultūrinės skirtingybės ir jas įtraukti į savo kultūros sistemą, pateisina Vakarų mokslininkams būdingą garsaus amerikiečių komparatyvisto Charleso Moore'o požiūrį, kad „japonų minties ir kultūros tradicija paslaptinčiausia ir paradoksaliausia tarp daugelio kitų kultūrinių tradicijų...“ (Moore 1967: 1). Dėl to japonų civilizacijos ir mąstymo tradicijos savitumas nuo Antrojo pasaulinio karo laikų pradėdamas intensyviai tyrinėti sparčiai besikuriančiuose įvairių pasaulio šalių akademiniuose centruose ir specialiuose universitetų padaliniuose. Šį procesą pagreitino ir pokario metais auganti Japonijos ekonominė galia ir

didinanti jos kultūros bei meno tradicijų sklaidą Vakaruose.

Greta japonų, nagrinėjančių nacionalinei kultūrai aktualias idėjas, šiame mokslinės veiklos bare gausiai reiškiasi amerikiečiai. Vienas jų – Ohajo universiteto lyginamųjų kultūrų studijų profesorius emeritas Thomas P. Kasulis (g. 1948), turintis lietuviškų šaknų. Jis beveik pusę amžiaus tyrinėja japonų mąstymą, religiją, o atrastus suvokinius tarpkultūrinės analizės principais sieja su Vakarų mintimi. Kadangi Kasulio mokslinė kūryba lietuvių kalba ligi šiol buvo pristatyta gana paviršutiniškai menotyrininkės Ernestos Pauplienės magistro darbe (2017) „Džen estetikos sklaida tradiciniame japonų arbatos dubenėlyje“ ir Danutės Bacevičiūtės vienoje mokslinėje publikacijoje *Lietuvos filosofijos istorijos šaltiniai* trečiame tome, skirtame filosofijai, pagrindinis straipsnio tikslas – pristatyti išsamiau esmines mokslininko civilizacinio mąstymo idėjas, susijusias su dženbudizmo, šintoizmo ir komparatyvinės filosofijos kontekstais bei trumpai paminėti esminius jo mąstymo raidos etapus.

SIMPATIJOS RYTŲ MĄSTYMIUI INTELEKTINIO PATYRIMO TAKUOSE

Pagrindinį Kasulio idėjų sparną suformavo pedagoginis darbas įvairiuose Jungtinių Valstijų ir Japonijos universitetuose, kuriuose jis dėstė įvairius Rytų ir Vakarų filosofijos kursus. Gilinimasis į šių temų mokslinę literatūrą ir bendravimas su tų sričių specialistais sukūrė savitą jo idėjų korpusą, kuriam būdingos viena kitą papildančios priešybės, pra-

nokstančios konkrečios civilizacijos rėmus. Kasulis yra profesorius emeritas, kurio kūrybinį kelią, skirstydamas į tam tikrus mokslinės raidos tarpsnius, aptariu skyriuje.

Pirmasis Kasulio mokslinės veiklos tarpsnis nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios iki to paties dešimtmečio pabaigos vadintinas *studijų periodu*, kurio metu

mokslininkas mokėsi įvairių filosofijos disciplinų visų trijų studijų pakopų metu Jungtinių Valstijų Jeilio universitete. Šis laikotarpis paženklintas mąstymo virsmo žyme. Jausdamas vakarietiško vartotojiškumo spaudimą, jaunasis filosofijos bakalauras suabejojo savo pašaukimu. Abejones išskleidė amerikiečių racionalistinės filosofijos korifėjus Brandas Blanshard'as. Galiausiai šis studijų laikotarpis išsiskiria mokslinės orientacijos pasirinkimu. Tarpkultūriniu požiūriu nėra svarbesnio emocinio komponento už empatiją ar simpatiją, nes šie elementai nulemia konkretaus mokslininko tyrinėjimų kryptį. Kasulis asmeninį perėjimą nuo Vakarų filosofijos prie japonų civilizacijos tyrinėjimo grindžia simpatijos ir racionalios intuicijos derme: „Studijuodamas modernią ir klasikinę japonų filosofiją įsitikinau, jog tai yra geriausiai Kelią rodanti filosofija“ (Kasulis 2018: 575). Kalbama apie intelektualiai artikuotą būties matmenį, kuriuos galima aptikti savos kultūros santykyje su kitomis kultūromis ir civilizacijomis. Tokiu būdu asmeniniu prielankumu konkrečiai civilizacijai grindžiamas mokslininko ryšys atveria tyrinėjamo objekto intelektualinių tradicijų įvairovę ir gausius iš jos plūstančius išminties šaltinius.

Antrasis mokslinės raidos tarpsnis – nuo devintojo dešimtmečio pradžios iki 1997 m. – vadintinas *domėjimosi tradicinėmis japonų religinėmis sistemomis* laikotarpiu. Įgijęs filosofijos daktaro laipsnį Jeilyje, Kasulis nesiliauja tobulėti. Ima dėstyti Ohajo universitete Rytų mąstymui ir religijai skirtą kursą. Honolulu veikiančiame universitete mokosi japonų kalbos. Dažnai važiuoja stažuotis į Toki-

jo universitetą, kuriame bendrauja su iškiliais japonų humanitarais Tamakiu Koširo ir Yasua Yasuo, studijuoja šintoizmo ir dzenbudizmo šaltinius. Šio periodo pastangos nelieka bergždžios. Išleidžia kelias dzenbudizmui skirtas knygas daug bendradarbiaudamas su pasaulinio garso filosofinio komparatyvizmo korifėjumi Rogeriu Amesu ir kitais iškiliais mokslininkais – Wimaliu Dassanayake'u, Williamu Heisigu, Johnu Maraldo.

Trečiasis tarpsnis, prasidėjęs 1997 m. ir tebesitęsiantis iki šiandien, ikūnija *brandžias komparatyvistinės filosofijos studijas*. Be dzenbudizmo, Kasulio moksliniame akiratyje atsideria šintoizmas, kuriam jis skiria daug straipsnių ir ištisą studiją. Be to, mąstytojas aktyviai gilina si į atskirus japonų kultūros periodus. Vienas pirmųjų Vakaruose pateikia išsamią Kioto mokyklos filosofų idėjų hermeneutinę analizę, o bendradarbiaudamas su kolegomis parengia fundamentalią veikalą, skirtą japonų mentaliteto raidai nuo seniausių laikų iki pat šių dienų. Šiuo laikotarpiu mokslininkas itin subtiliai fiksuoja aprašomų kultūrų fenomenų bruožus. Kasulis ima rūpestingai saugoti asmeninį gyvenimą viešojoje erdvėje, bendrauja tik su artimais draugais, mokslinių renginių metu – su kolegomis. Šios detalės liudija, kad intymumo idėja Kasulio komparatyvinėje filosofijoje nėra atsitiktinė, o kyla iš paties mąstytojo charakterio uždarmo, rodančio prigimtinių polinkį į gilius svarstymus analizuojama tema. Kultūrologo stiprus intymumo poreikis įgyja pavidalą ir racionalią kryptį integralumo kultūrinės orientacijos kelyje. Dėl šios priežasties tuo laikotarpiu Kasulio aprašomų japonų kultūros feno-

menų analizė išskyla šventyklų, žmonių, išreiškiančių aktualius egzistencinius klausimus, artumoje. Savo ruožtu ši sociokultūrinio pobūdžio artuma tyrinėtoji padeda išvelgti konkrečius kultūros fenomenų požymius ir juos paversti bendrosiomis struktūromis. Ši mąstymo judesį Kasulis išmoko iš jau minėtos filosofo Dono Ihde's monografijos *Experimentinė fenomenologija*. Čia teigiama, kad labai svarbu „fiksuoti struktūrinius bei

pastovius fenomeno ypatumus“ (Ihde 1977: 55). Taigi kultūros reiškinių aprašymo turinys lemia atliekamo tyrimo kokybę. Suvokdamas fenomenologines descripcijos ir tinkamo užrašymo ryšį, Kasulis pasitelkia grafikus bei diagramas siekdamas vizualizuoti conceptualų aiškinimą. Galiausiai tokiu būdu mokslininkas praktiškai pritaiko fenomenologinę priegą šio trečiojo mokslinės kūrybos tarpsnio tyrinėjimuose.

DZENO TRADICIJOS TYRINĖJIMO TAKU

Veikale *Dzeno veiksmas / Dzeno asmuo* (*Zen Action/Zen Person*, 1987) Kasulis tyrinėja japoniško dzenbudizmo tradiciją. Šiame moksliniame darbe mįslingus dzeno tradicijos slėpinius atveria tyrinėtojo profesionalūs dzeno tradicinių tekstų vertimai, kurių išminties prisotintos ir paties Kasulio hermeneutinės išvalgos. Mokslinio svarstymo linijos pagrindą sudaro religinio bei filosofinio lygmenų analizė, grindžiama suvokimu, jog pats dzenas yra „...dvasinis ir religinis gyvenimo būdas“ (Kasulis 1987: 10). Žvelgiant komparatyviniu atžvilgiu į Vakarų mąstymą, tokia svarstymo būklė labiausiai atitinka viduramžių kultūrą, kurios turtinga vienuolynų tradicija ir nesilpsntantis žmonių pamaldumas leido skleisti *vita activa* ir *vita contemplativa* nasturtų bei rožių žiedams. Jų skirtingų aromātų – dangiška melso ir purpurinio kūniškojo – potėpiai gebėjo nuostabiai perteikti sielos, sukniubusios altoriaus tyloje, grožį ir eilinio miestiečio, susimąčiusio apie sielos žemiškąją pasiją, atidų stabtelėjimą. Įstabu, kad siaučiant sekulariai laiko vėtrai, skabančiai tarsi paty-

rusi vaisių rinkėja krikščionybės meditacinių praktikų sunokintus vaisius Vakaruose, galima aptikti panašių prasminių akcentų, likusių nepalietų nuo vartotojiškumo karštligės Tekančios Saulės šalyje. Kalbu apie *zazen* (jap. meditacija sėdinti), *sanzen* (jap. keliavimo pas dzeno meistrą mokytis) ir *koan* (jap. refleksyvaus dialogo) momentus, kuriuos Kasulis gvildena knygoje mėgindamas atskleisti dzenbudistinio mąstymo ypatingumą. Kokia yra įvardytų svarstymų esmė šioje Kasulio studijoje?

Kertines knygos sąvokas – dzeno veiksmą ir dzeno asmenybę – sieja *ne-mąstymo* samprata, kurią Kasulis sieja su ikirefleksine patirtimi. Šioje vietoje negali būti kalbos apie nihilistinį buvimą, įtvirtinantį niekio viešpatavimą. Atvirkščiai, ikirefleksinė patirtis suvokiama kaip AŠ „subjekto, kalbėtojo, menininko“ santykis tarp „kito... objekto, kalbos, meno kūrinio“ (Kasulis 1987: 131). Dėl šios priežasties šiame Tarp visada egzistuoja įtampa ir veiksmas. Turima mintyje, kad ruošdama kelią tam tikram conceptualiam diskursui ikirefleksinė patirtis įga-

lina „kūrybinį veikimą esamu momentu“ (Kasulis 1987: 139). Šis aktyvumas ir yra dzeno veiksmas, atitinkantis konkrečią situaciją ir jos aplinkybes. Pamatinis dalykas – asmens saviraiška ar autorealizacija aktualiu metu. Kadangi dzeno veiksmas kyla iš vidaus, o ne iš išorės, dzeno asmuo taip pat formuojasi pirmiausia veikiamas vidujybės subtilių turinių. Kasulio eksplikacijoje dzeno asmuo yra tas, kuriam svetimas deterministinio požiūrio, teigiančio, esą žmogų suformuoja socialinės konvencijos bei papročiai, šablonas. Deterministinis požiūris Kasuliui nepriimtinas, nes jis ignoroja pačią ikirefleksinę patirtį ir skirtingų šios patirties sandų susietumą: „nė vienas nėra iki galo atitrūkęs nuo ikirefleksinės patirties...“ (Kasulis 1987: 139). Teigdamas dzeno asmens laisvą raišką Kasulis labiausiai priartėja prie dzeno asmens kaip tam tikro kūrybininko eksplikacijos. Tarkime, amerikiečių abstrakčiojo ekspresionizmo atstovo Jacksono Pollocko nekonformistinis asmuo ir jo spontaniško sąmonės judesio realizavimas drobėje steigiant meno kūrinis. Dzeno asmens analogas Vakarų mąstyme ryškus Jeano-Paulo Sartre'o filosofijoje. Remiantis Sartre'o filosofija akivaizdu, kad vienintelis būdas žmogui išreikšti savo esmę – tai paneigti gamtinį sąlygotumą laisvai kuriant dalykus, keičiančius žemės veidą: „Iš tikrųjų egzistuoju *suprasdamas* savo laisvės aktus; tačiau mano egzistencija pasižymi individualumu esant tam tikrame laike“ (Sartre 1977: 493). Kaip Sartre'o mąstytojui būtini tam tikri intelektualiniai iššūkiai, kylantys iš laiko dvasios, kad jis suteiktų būčiai savitą prasmę, lygiai taip pat ir dzen-

budistas realizuoja unikalią iš ikirefleksinės patirties kylančią esmę atlikdamas kūrybinius dzeno veiksmus.

Vakarų tradicijoje diskursyvus mąstymas, tarsi visomis vaivorykštės spalvomis žėruojantis deimantas, formaliai atskiria protu suvokiamą sritį ir dvasines praktikas. Tokiu būdu netgi dvasinė paslėptis įgyja racionalią žymę, ypač Tomo Akviniečio mąstyme: „žmogaus išganymui reikalingos Dievo apreikštos žinios, kurias filosofija apmąsto protu“ (Aquinas 2010: 18). Išganymui būtina informacija tampa savotišku ištikimybės aliejumi, kurio neturi pritrūkti jokiam tikinčiajam jo tikėjimo žibinte. Dėl vertybinio žinojimo ši šviesa viską nušviečia skaidraus kristalo tviskesiu. Dėl perregimo būties sferų skaidrumo filosofo veikla papildo tikėjimą. Taip dvasinio meditacinio teksto svarstymas, kaip ir maldos praktikos, nutiesia tiltą, kuriuo piligrimo siela keliauja į Dangiškąją Jeruzalę. Šioje vietoje vakarietiško mąstymo suponuojamą suvokimo sričių padalijimą nusmelkia gilaus dvasinio išgyvenimo patirtis, artima dzenbudizme glūdinčiam nemąstymui, kuris yra „mąstymo šaltinis“ (Kasulis 1987: 100). Vakarų kultūroje mistiniai išgyvenimai yra Dievo dovana, gaunama esant malonės būsenos, o dzenbudizme nemąstymo ir mąstymo dermė pasiekama sekant mokytojo pavyzdžiu ir paisant meditacinių praktikų veiksmų. Tokiu būdu ir krikščionis, ir dzenbudistas atsiveria plika akimi matomai ir dvasinėmis juslėmis jaučiamai tikrovei. Atmetus racionalų tikrovės dėmenį ir pakeitus jį mistika lieka viso labo neaiškūs potyriai, nuvedantys į beprasmį klaidžiojimą, o štai susiejus racionalią įžvalgą su savi-

pažinimo aistra, būdinga dzenbudisto laikysenai, ir tikėjimo karščiu, kuriuo alsuoja besimeldžiančio tikinčiojo siela, išnyksta dirbtinių intelektinių priešpriešų keliamas sąlygotumas bei formalus

išsakymas, imituojantis antikos oratorių *agono* veržlumą. Būtent tokioje situacijoje galima kalbėti apie krikščionio ir Kasulio aprašomo dzeno sekėjo asmens autentiškumą.

KERTANT ŠINTOIZMO DVASINGUMO TERITORIJĄ

Studijoje *Šinto. Kelias namo (Shinto: The Way Home, 2004)* Kasulis gvildena japonų mentaliteto specifiką nusakančią šintoizmo pasaulėžiūrą, balansuojančią ties religinio ir mitinio mąstymo slenksčiu, nes „...dauguma japonų retai sąmoningai apmąsto šintoizmą vien kaip „religiją“ (Kasulis 2004: 1). Ambivalentiška šintoizmo tradicijos prigimtis japonų kultūroje skatina Kasulį žvelgti į šintoizmą dviem dvasingumo aspektais – esencialistiniu ir egzistenciniu. Esencialistinis dvasingumo žvilgsnis suponuoja „...intuiciją, apibrėžiančią vidinės būties šerdies – sielos, vidinio charakterio – esmę, katalizuojančią vertybes, įsitikinimus bei veiksmus“ (Kasulis 2004: 5). Kalbama apie racionalią intuiciją, kylančią iš konkrečios bendruomenės socialinės tapatybės manifestacijos formų suvokimo. Turimi galvoje tam tikri ritualai, bendruomenės narių susirinkimų įstatai, reglamentuojantys narių bendravimo tarpusavio etiką ir simbolinio mąstymo nuostatas. Aišku, formaliojo esencialistinio dvasingumo prado deskripcija glaudžiai susijusi su paties tyrinėtojo nuojauta, besiremiančia jo asmenine patirtimi, atminties kertelėse glūdinčių atskirų momentų sinteze vertinant kitos civilizacijos reiškinius savo akimis. Štai dėl ko visą šintoizmo istorijos aprašymą studijoje Kasulis pajvairina nuotraukomis, iliustruojančiomis šintoizmo

šventovių bei kitų šios religijos išpažinėjams sakralių vietų aktualumą, atsiskleidžiantį jo paties suvokimo horizonte. Filosofinio mintijimo perspektyvą, atsiemiančią į vietovės reljefo bei urbanistinių elementų harmoniją, galima vadinti fenomenologine, nors tiesiogiai tekste ji šitaip ir nėra įvardijama. Skirtingų patirčių – paties Kasulio ir šintoistų – sampyną atspindi šios filosofinės žiūros suponuojama intencijų ir kartu skirtingų išgyvenimų kaita.

Komparatyvistiniu atžvilgiu minėti dvasingumo lygmenys – esencialistinis ir egzistencinis – labiausiai išryškėja lyginant šintoizmą ir baltiško tikėjimo bendruomenės Romuvos veiklą. Lygiai kaip šintoizmas, Romuvos tikėjimo bendruomenė disponuoja savitais ritualais, papročiais bei vertybių sistema. Taigi atitinka esencialistinį dvasingumo pradą, apie kurį kalba Kasulis. Antrasis Kasulio minimas egzistencinis dvasingumo lygmuo šintoizme išskiria „atitinkamą asmens vertybių, veikimo ir tikėjimo etiketę“ (Kasulis 2004: 4–5). Esencialistiniam požiūriui pakanka vertybes įrėminti į tam tikrą sociologinę schemą ir kalbėti apie jas abstrakčiai, o egzistenciniam bylojimui būtina konkreti buvimo toje tradicijoje patirtis. Kitaip sakant, norint suvokti egzistencinio dvasingumo dimensiją, būtina pačiam praktikuoti šintoizmą.

Svarstant Romuvos pripažinimo religine bendruomene atvejį valstybiniu lygiu, akivaizdžiai trūksta egzistencinio dvasingumo lygmens supratimo. Teksto autoriaus nuomone, taip yra dėl to, kad didesnė dalis valdančių partijų narių, svarstančių panašius klausimus, priklauso tradicinėms religinėms bendruomenėms – katalikų, stačiatikių, protestantų, – kurių tikėjimas skiriasi nuo Romuvos bendruomenės narių jausenos ir dvasingumo praktikų. Romuvos judėjimas įtraukia į savo vertybių programą japoniškam šintoizmui artimas vertybes: „Šventybę įkūnija dieviškosios galios... Šventumas reiškiasi per gamtą... Žemiškasis gyvųjų ir anapusinis mirusiųjų pasauliai yra vienovėje...” (Romuva 2016). Lietuviški senieji dievai Veliuona, Laima, Perkūnas, Žemyna, atstovaujantys pagrindinėms žemiškos egzistencijos stichi-

joms, atgyja minimo baltų tikėjimo apeigose, panašiai kaip šintoistų protėvių dievai *kami* romantiškai sulieja pasaulio sakralumo bei darnos potyrius į vieną visumą. Nors Romuvos bendruomenė gyva, turi daug sekėjų, vis dėlto jai nepavyksta pasiekti valstybės struktūrų oficialaus pripažinimo, nes politinės galios sprendimus priimantiems žmonėms svetima jos dvasingumo egzistencinė dimensija. O štai kalbant apie Romuvos analogą šintoizmą, Tekančios Saulės šalyje šios problemos nėra. Dar Meidži dinastijos laikotarpiu Japonijoje šintoistų šventyklus pradėtos finansuoti, kūrėsi kitos šintoistų veiklos infrastruktūros grandys. Galima daryti prielaidą, kad japonams pavyko suvokti bei suderinti visuomeninėje veikloje bei savo kultūriniame mentalitete esencialistinio ir egzistencinio dvasingumo lygmenų samplaiką.

KASULIO KOMPARATYVINĖS FILOSOFIJOS IDĖJŲ POLITINIS KONTEKSTAS

Kasulis monografijoje *Intymumas ir integralumas (Intimacy and Integrity: Philosophy and Culture Difference, 2002)* pateikia dvejopas komparatyvinės filosofijos idėjas: intymumo ir integralumo. Jas aptaria geštalto psichologijos, metafizikos, estetikos, etikos ir politikos atžvilgiais. Šios perspektyvos susilieja viena su kita tarsi tylus upelio vanduo, susimaišęs su upės tekėjimo monotonija, kurią pakeičia gaudžiantis jūros šniokštimas, lygiai taip kultūriniai skirtumai papildo matomą bendrą kultūrinių skirtumų panoramą, kol galiausiai pagrindžia tam tikro aptariamo kultūros reiškinio prigimtyje glūdinčio įvairialypių bruožų

nevienalytiškumo ištaką. Siekdamas atskleisti minėtą teminę sampyną, pirmiausia remiuosi politine linija, juolab kad joje viešajame gyvenime labiausiai atsiškleidžia būties lūžių tragizmas, ypač kalbant apie mūsų regiono ypatumus, grožio praeinamybę, padoraus ir amoralaus elgesio interpretacijų reliatyvumas.

Pirmoji Kasulio komparatyvinės filosofijos idėja – integralumas: „stengiasi į valstybę, susidedančią iš atskirų dalių, būtent individų, bei išorinių dėsnių, telkiančių žmones politiniu pagrindu, pažvelgti kaip į visumą. Kitais žodžiais tariant, integralumo modelis veda mintį prie valstybės kaip *visuomenės*, t. y. teisi-

nio viseto, o ne vien *bendrijos*, pasižyminčios tapatybių sutapimu“ (Kasulis 2002: 125). Žvelgiant į pasaulio geopolitinio žemėlapiu kaitą, atrodo, kad palyginti lengva sukurti valstybę, kuri apimtų daug tautų, o ne garantuoti laisvę kiekvienam jos vienetui atsižvelgiant į etninių grupių poreikius bei skirtingų jų individų troškimų, stumiančių prie savitos, o ne valstybės primetamos veiklos rūšių, įvairovės verdenę. Kasulis nemato integralumo kultūrinės orientacijos vieškelyje imperinei sanklodai būdingų užkardų, primetančių nukariautoms tautoms balistinių raketų ir atominio ginklo pavidalais savo kalbą, religiją ar monolitiškai suvokiamos kultūros primatą. Priešingai, mąstytojas integralią valstybę supranta kaip skirtingų individų, o ne pasipūtusių vienos valdančios grupės teisių ir laisvių saugotoją. Reikia pripažinti, kad tokia apibrėžtis ne vien padeda atpažinti demokratijos apraiškas atskiriant jas nuo autoritarizmo ar totalitarizmo formų, bet lygiai taip pat įpareigoja valdžią išsiklausyti į iš šalies išsakomą įvairių visuomenės grupių kritiką, būti sąžiningai sau ir kitiems. Tokiu būdu iš integralumo kultūrinės orientacijos kylantis klasikinio liberalizmo „reikalavimas, jog kiekviena valdžia, kad ir daugumos, būtų apribota formalaus teisingumo principais, ginančiais kiekvieno individo laisvę, gyvybę ir nuosavybę“ (Degutis 1992: 8) turbūt geriausiai atitinka kultūrinės ir politinės kultūros perdavos mechanizmo vertybinį veikimą ir tęstinumą.

Kitoniška savo pobūdžiu Kasulio rutuliojama intymumo idėja išreiškia unikalią tiesą: „valstybė suprantama kaip loginis sutampančių šeimos, genties,

rasės bei žmonių tęsinys. Esant stipriai hierarchinei struktūrai, valstybės valdžia atitinka šeimos ar genties galvos analogiją, galinčią padėti pirmapradei valstybės vienio politinei holografinei refleksijai“ (Kasulis 2002: 126). Intymumo kultūrinės orientacijos platumose individų bendrystė ir bendradarbiavimas laikomas svarbesniu už griežtų visuomeninių taisyklių laikymąsi. Taigi vadovaujamosi priešinga kultūrinio Kito suvokimo nuostata nei integralumo stovyklos išdėstyme. Ji labiau pabrėžia tarpasmeninius santykius ir žmogiškumo sritį nei etinių normų reguliatyvumą ir formalumą. Intymumo kultūrinė orientacija, lygiai kaip integralumo, atstovauja visai valstybei. Vadinasi, jos apraiškų galima rasti tiek universalių, tiek smulkių sociokultūrinių problemų svarstymuose, svarbiuose visiems individams. Vis dėlto ne visuomet glaudūs atskirų individų, turinčių galios monopolį, ryšiai yra naudingi valstybei. Tai galima pastebėti žvelgiant į Putino patvirtintų satrių valdomų satelitinių valstybių – Baltarusijos, Čečėnijos – pavyzdžius, iliustruojančius perdėtą valios galiai instinktyvų šėlsmą, paisantį vien politikų troškimo tenkinti asmenines aistras begalybės.

Vis dėlto nebūtina žvelgti į svečias šalis. Intymumo kultūrinės orientacijos neigiamybės išryškėja ir nacionalinėje erdvėje. Kultūrologo Vytauto Rubavičiaus mokslinė veikla patvirtina nuostatą, kad reikia rūpintis ne vien tarptautiniu šalies prestižu bei kaimyninių valstybių socialinių negerovių kritika. Lygiaagrečiai būtina rauti iš savo valstybės daržo politinės kultūros piktžoles, nes ir Lietuvoje „atgautos nepriklausomybės

metais visos politinės jėgos kūrė tokią politinę korupcinę sistemą, kurioje piliečiai buvo visiškai atskirti nuo valstybės valdymo ir valstybės reikalų“ (Rubavičius 2010: 3). Šiuo atžvilgiu akivaizdžiai iškreiptas intymumo orientacijos pasaulėvaizdis pasireiškia demokratinėje valstybėje, kai viešojoje erdvėje Šeimų sąjūdžio pilietinių iniciatyvų sparnas ar atskiros politinės partijos, turinčios priešingą politinę poziciją nei valdančiosios partijos, yra nuvertinamos, iš jų požiūrio šaipomasi. O juk turėtų būti stengiamasi išklausti abi šalis, suprasti daugelio interesų poreikius užuot atsidavus politikoje klaidingo opozicinio mąstymo klišėms: liberalus / konservatyvus, užsienio valstybės agentas / lojalus valstybės pilietis. Priešingu atveju iškrypstama iš intymumo ir integralumo kelių bei takelių, taip pat prarandamas tarpusavio pagarbos ir žmogiškumo kiekvienam unikalus Laimės žiburys.

Minėtose viešojo gyvenimo situacijoje vienu metu gali reikštis tiek intymumas, tiek integralumas. Anot Kasulio, „integralumu besiremianti kultūra tipiškai atspindi individo pareigos jausmą, grindžiamą išorinių vertybių „vienijančiu tarpusavyje“ paisymu“ (Kasulis 2002: 129). Lygiai taip pat intymumo kultūrinė orientacija, kai toks svarbus lyderio emocinis ir socialinis vadovavimas suponuoja atjautos, pagarbos ir tarpusavio supratimo vertybes, be kurių neprasminga būtų kalbėti apie gelminius pareigos turinius integralumo kelyje. Antraip saktant, abi kultūrinės orientacijos papildo viena kitą. Mano galva, aptariama ideologinio mąstymo krypčių sankirta glaudžiai susijusi tiek su sociokultūrinio gy-

venimo dinamika, tiek su idėjinėmis įtakomis. Kaip antai Šeimų sąjūdžio siekis turėti jautrią, į daugumos individų nuomonę atsižvelgiančią valdžią kyla iš intymaus santykio su valdžios atstovais ilgesio, kuriam kelią užkerta biurokratinio valstybės aparato negebėjimas tinkamai bendrauti su skirtingomis interesų grupėmis, atvira panieka turimai pozicijai, sklindanti iš įvairių viešojo gyvenimo medių. Valdžios ir žiniasklaidos pozicija tokioje situacijoje yra mišraus ir nenuoseklus integralumo bei intymumo mišinys. Viena vertus, valdžia siekia bendro viešojo intereso patenkinimo, t. y. įgyvendinti Vyriausybės programą, dėl kurios įsipareigojo rinkėjams rinkimų metu, užtikrinti saugumą valstybėje, kadangi į Šeimų sąjūdžio gretas įsitraukia daug fašistuojančių visuomenės elementų. Vis dėlto nusivylimas marginalia Šeimų sąjūdžio dalyvių pozicijų kaita veikia primena ispanų konkistadorų susidūrimus su dabartinės Lotynų Amerikos autochtonais, ilgus šimtmečius valdomais kolonizatorių, bet vis tiek laikomais laukiniais, nei nuoširdų troškimą įsitraukti į dialogą su kitaip galvojančiais. Apmąstant šią valdžios dvasinės bejėgystės tinkamai komunikuoti perspektyvą, atrodo savaimė suprantamas Šeimų sąjūdžio žmonių pasimetimas (negauna pastovaus ir aiškaus palaikymo iš Prezidento, žiniasklaida ir valdžia negerbia), pasikliovimas neaiškiais tipais, siūlančiais alternatyvias revoliucijos, omnikratijos ar kitokias pseudoutopines programas. Pabrėžtina, jog pirminis sąmoningas šių žmonių siekis krypsta integralumo linkme, t. y. nori efektyvių viešojo sektoriaus struktūrų reformų, nuoseklios

ir aiškios skirtingų visuomenės grupių ir įvairių lygių valdžios komunikacijos. Kitaip sakant, valdžios ir daugelio Šeimų sąjūdžio narių reakcijose pastebimi intymumo ir integralumo dėmenys, tik jie yra pakriki, todėl abi šalys vargiai pasiekia savo tikslus.

Aptariamą socialinės desperacijos manifestaciją, kylančią iš vertybinės komunikacijos deficito viešajame gyvenime, gali padėti spręsti amerikiečių socialinių idėjų filosofo Johno Rawlso siūloma teisingumo nešališkumo pozicija. Jos pagrindas – suvokimas, kad visuomenės institucijų veikimas, grindžiamas skirtingomis vertybėmis, kurios klasifikuojamos pagal atskiras sritis. Savo ruožtu pats teisingumas taip pat yra vertybė, kurią įgalina gebėjimas pripažinti, jog „pirminių pozicijų dalyviai lygūs. Vadinasi, visi turi tas pačias teises renkantis principus: kiekvienas gali teikti pasiūlymus bei argumentuoti jų naudai“ (Rolsas 1989: 136). Anot Rawlso, tik tokio vertybinio svarstymo metu, kada vienos koncepcijos priimamos, o kitos atmetamos, gali būti pasiektas pageidaujamas konsensusas tarp skirtingų interesų grupių. Tariamoms objektyvios kliūtys margalyčių pozicijų teisingumo nešališkumui pasiekti iš esmės priklauso nuo subjektyvių abiejų šalių dalyvių valios sprendinių. Kaip moko Rawlsas, siekiant konkrečių rezultatų, būtina išbandyti kompromiso būdą. Vis dėlto šalies valdžia ir Šeimų sąjūdžio dalyviai nenori vienas kitam nusileisti ir žengti kompromisu grįsto dialogo keliu. Taigi tarpusavio aistros Rawlso pasiūlymą sutrina į miltus ir paleidžia jo plėnis Platono idėjų linkme.

Pateiktas sociopolitinės tikrovės pavyzdys liudija intymumo ir integralumo

sandų suderinimo bergždumą, kai mėginama susitarimo siekti kovos ir vienos ar kitos šalies argumentų įrodinėjimo pagrindu. Rezultatas primena *circulus vitiosus* poziciją: Šeimų sąjūdis kritikuoja valdžią, kuri su juo menkai skaitosi, o valdžia ignoruoja šią visuomenės grupę, jos negerbiančią. Tokiomis svarstymo aplinkybėmis vertybinio susitarimo galimybė reliatyvi, nes pirminės dialogo sąlygos primena bėgiais greitai vienas kito kryptimi judančius traukinius, kurie iešmininkui, sveikam protui, užmigus, neišvengiamai susidurs. Kaip pažadinti aistringą užsispyrimo paralyžiuotą mąstymą konstruktyviam diplomatiniam komunikavimui? Mano galva, Kasulio atsakymas panašiu klausimu primena kontempliatyvų bylojimą: „...neiti išorėn, bet pažvelgti į vidų, t. y. surasti vidinius ryšius, holografiškai persmelkiančius visumą“ (Kasulis 2002: 129). Kitaip sakant, abiem šalims – valdžiai ir Šeimų sąjūdžiui – reikalingas vidinis stabtelėjimas, kurį pavadinčiau susigaudymo dėl tikrųjų ginamų vertybių laikotarpiu, tik po jo bus įmanoma susitarti ir šį tą pasiekti viešojoje erdvėje, sociopolitinėje arenoje.

Aptariamam atžvilgiu verta prisiminti, kad japonų kultūrai, kurios įkvėptas Kasulis grindžia komparatyvines idėjas, reikšmingiausias „...šio arealo kultūros centras daugelį tūkstantmečių buvo didžioji kinų civilizacija, iš kur į kaimynines šalis sklido naujos idėjos, kultūros ir meno laimėjimai“ (Andrijauskas 2001: 13). Kinų idėjų, ypač daoizmo, skverbimasis į japonų mentalitetą, o iš jo – į Vakarų mąstymą (kalbant apie Kasulio atvejį) labai taikliai paaiškina intymumo ir integralumo kultūrinių orientacijų ambivalenciją, jų skirtingumą ir netikėtą

gamtos procesus atitinkančią tarpusavio sąveiką. Nors Kasulis neplėtoja šios analogijos, vis dėlto, mano nuomone, intymumas itin artimas *yin* (moteriškumo, pasyvumo) egzistenciniam pradui, suliejančiam skirtingus etninės ir politinės tapatybės rakursus, o integralumas aiškiai atitinka *yang* (vyriškumą, aktyvumą).

Panašiai kaip kiekviena aistra pasižymi kitonišku intensyvumu mastu ir raiškos maniera, lygiai taip intymumo ir integralumo kultūrinės orientacijos paklūsta tam tikriems gamtos dėsniams. Dėl to tam tikra prasme Kasulis pateikia veikiau šių idėjinių orientacijų atskirų niuansų hermeneutiką japonų dzenbudizmo ir šintoizmo kultūrose paveikslą, o štai gelminiai gamtos principai, lemiantys jų sąveiką, jau yra suformuluoti kinų mąstyme. Turiu omenyje kinų daoizmo korifėjaus Laozi kovos ir jau įvardytas būties pradų vienybės idėjas. Minėtame

Lietuvos valdžios ir Šeimų sąjūdžio pavyzdyje akivaizdus abiejų šalių dalyvių AŠ saiko viršijimas, todėl jie ir nesusitaria stokodami minėto solidarumui paren-giančio stabtelejimo momento. Savojo teismo požiūriu prarandama intymumo ir integralumo kultūrinių orientacijų gelminė nekovojo prasmė: „Pasviręs išsitiesia, susiritęs išsitempia; loma pritivinksta vandens; suiręs nauju atgyja. Mažai paėmus galima daug gauti; daug užsigeidus galima išklysti iš kelio“ (Laozi 2016: 67). Per didelis AŠ trukdo išvysti nekovojo prasmę, blyksinčią tarp kovos peilio ašmenų. Savojo teismo saviapgaulė verčia asmeninius trūkumus prabangiu aromatu, paprastumo vertybę – arogancija, klystamumą – silpnumu, o juk reikia tiek nedaug, kaip moko Laozi, tarpusavio sutarimo kelyje: pripažinti savo trūkumus, siekti paprastumo ir pripažinti klaidas.

IŠVADOS

Remdamasis straipsnio tekstu pirmiausia pažymiu, kad Kasulio mąstyme itin svarbi komparatyvinė tyrinėjimo prieiga. Kasulio komparatyvinės prieigos savitumą sudaro aktualių atliekamam tyrinėjimui sociokultūrinių situacijų analizė ir vizualios analogijos principo taikymas. Kasulio moksliniuose aprašymuose asmeninė patirtis ir jo tyrinėjamo Rytų Azijos regiono specifika – šintoizmo ir dzenbudizmo atvejais – viena kitą papildė. Dėl šios priežasties analizuodamas jo kertines komparatyvinės filosofijos idėjas, intymumą ir integralumą, rėmiausi man asmeniškai svarbiais Romuvos, Lietuvos valdžios ir Šeimų sąjūdžio san-

tykio pavyzdžiais, kurių dvasinė dinamika atspindi heterogeniškose kultūrinėse plotmėse vykstančius procesus, lygiai kaip paties Kasulio taikomas filosofinės analogijos principas sieja iš pirmo žvilgsnio sunkiai tikrovėje suderinamus dalykus. Šiuos mąstymo judesius leidžia daryti Kasulio komparatyvinės filosofijos branduolys, kuris remiasi ne vien komparatyvine metodologija, bet lygiai taip pat fenomenologijos prieiga.

Antras svarbus dalykas, į kurį būtina atkreipti dėmesį, yra tas, kad kritiškai žvelgiant į Kasulio komparatyvinę filosofiją išryškėja akivaizdi tiesa, jog abi kultūrinės kryptys – intymumas ir integ-

ralumas – yra viso labo numanomos civilizacinės vaizduotės įkvėptos alternatyvos, kurios, mano manymu, itin artimos kinų daoizmui. Dėl to formuluo- damas tekstą stengiausi pastebėti intymumo ir integralumo skirtumus ir panašumus. Savaiame intymumo ir integra- lumo sąveika yra paradoksali. Kasulio svarstymuose vienu metu konkrečiai kultūrai priskiriama tam tikra kultūrinė kryptis, o abiejų krypčių koegzistavimas vienu metu suvokiamas prieštarin- gai. Vis dėlto gyvenime juk pasitaiko, iškyla tokių situacijų, kai šios teorinės nuosta-

tos jungiasi tarpusavyje. Pavyzdžiui, viena vertus, krikščynos yra kūdikio įvesdinimas į krikščionių bendruomenę, antra vertus, krikšto sakramentu tiek tėvai, tiek pati tikinčiųjų bendruomenė išreiškia meilę ir dėmesį naujam nariui. Visuomeniniu lygiu kalbant apie proble- mines sociopolitines situacijas visuomet išlieka viltis, kad sveikas protas nugalės kvailumą, o akla aistra, kultivuojama sveiko proto pastangomis, galiausiai su- teiks sparnus brandžiai politinei kultūrai ir atviram nuoširdžiam bendravimui bei bendradarbiavimui.

Literatūra

- Andrijauskas A. 2001. *Tradicinė japonų estetika ir menas*. Vilnius: Vaga.
- Aquinas T. 2010. *Summa Theologica*. Claremont: Coyote Canyon Press.
- Degutis A. 1992. Džonas Lokas – politinės filosofijos klasikas. D. Lokas, *Esė apie pilietinę valdžią*: 8. Vilnius: Mintis.
- Ihde D. 1977. *Experimental Phenomenology: An Introduction*. New York: Putnam.
- Kasulis T. P. 1987. *Zen Action / Zen Person*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Kasulis T. P. 2002. *Intimacy or Integrity. Philosophy and Cultural Difference*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Kasulis T. P. 2004. *Shinto. The Way Home*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Laozi. 2016. *Daodejing*. Vilnius: Vaga.
- Moore C. A. 1967. *The Japanese Mind: Essentials of Japanese Philosophy and Culture*. Honolulu: East – West Center.
- Rolsas D. 1989. Teisingumas ir nešališkumas. B. Kuzmickas (sud.). *Gėrio kontūrai*: 136. Vilnius: Mintis.
- Romuva – senovės baltų religinė bendrija. 2016. *Romuvos tikėjimo nuostatos*. Prieiga per internetą: <https://romuva.lt/apie/romuvos-tikejimo-nuostatos/> [žr. 2022 10 12]
- Rubavičius V. 2010. *Lietuva: korupcinė demokratija*. Kaunas: Kitos knygos.
- Sartre J.-P. 1977. *L'Être et le Néant. Essay d'ontologie phénoménologique*. Paris: Gallimard.